

CITEVA CONSIDERAȚII PRIVIND MONUMENTELE FIGURATE DE LA ULPİA TRAIANA SARMIZEGETUSA

Printre cele mai importante centre artistice care au ființat în Dacia romană se numără și capitala acestei provincii, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Săpăturile de specialitate și descoperirile întâmplătoare, care au scos la iveală un impresionant material arheologic, precum și numeroase studii, printre care câteva închinare artei provinciale de pe aceste meleaguri¹, au permis cercetătorilor să-și făurească o imagine cât mai conturată despre caracteristicile „cercului cultural“ ulpian.

Desigur, legată de această problematică, una dintre cele mai complete lucrări privind monumentele figurate de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa rămîne, deocamdată, un *corpus*,² care va vedea lumina tiparului în cursul anului 1979 la Oxford, în cadrul reputei colecții *British Archaeological Reports*. Pînă la apariția unei ediții a lui în limba română și în calitate de coautor, am găsit de cuviință să prezint unele concluzii, fie ele chiar statistice, ce mi se par interesante, privitoare la reprezentările sculpturale descoperite în cel mai mare oraș roman al Țării Hațegului. Vestigiile arheologice provenite din acest centru urban fiind într-o cantitate imensă, voi face referiri doar la figurațiile antropomorfe și zoomorfe (de altfel, numai acestea sînt tratate în amintitul *corpus*), figurații confecționate din piatră, metal, ceramică³ și sticlă. Ele sînt opere de artă cu caracter laic sau religios, monumente cu rol decorativ ori funcțional, majoritatea păstrîndu-se astăzi în diferite muzee din țară și străinătate. Unele s-au pierdut, amintirea lor însă

---

¹ Lista acestor studii fiind prea lungă, citez la întâmplare: C. Daicoviciu, *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor*, Cluj, 1938; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, ed. a III-a, București, 1945; C. Daicoviciu—H. Daicoviciu, *Ulpia Traiana (Sarmizegetusa romană)*, ed. a II-a, București, 1966; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969; L. Țeposu-Marinescu, în *Sargetia*, 9, 1972, p. 55—56; A. Rusu, E. Nemeș, C. Pop, în *Sargetia*, 11—12, 1974—1975, p. 101—109; L. Țeposu-Marinescu, în *Sargetia*, 11—12, 1974—1975, p. 249—253; A. Căținaș, în *Sargetia*, 11—12, 1974—1975, p. 343—348; V. Wollmann, în *Apulum*, 13, 1975, p. 199—225; D. Alicu, C. Pop, V. Căținaș, în *ActaMN*, 13, 1976, p. 125—140; D. Alicu, E. Nemeș, *Roman Lamps from Sarmizegetusa*, în *BAR*, 18, Oxford, 1977; C. Pop, A. Rusu, în *Apulum*, 16, 1978, p. 185—188; L. Țeposu-Marinescu, *Monumente funerare romane din Dacia Superior*, sub tipar în *BAR*, Oxford, 1979 ș.a.

² D. Alicu, C. Pop, V. Wollmann, *Figured Monuments from Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *BAR*, Oxford, 1979 (în continuare folosesc prescurtarea de *Monuments*).

³ Opaițele, printre care și cele cu figurații, au fost judicios publicate de D. Alicu, E. Nemeș, *op. cit.*

mai dănuind în diverse cataloage, cu descrieri sumare, sau păstrate sub forma unor desene, de multe ori schematice, în lucrări mai vechi⁴, fapt ce îngreunează, câteodată, investigația identificării pieselor. Sînt luate în discuție 663 de monumente, dintre care un număr de 555 de piese sînt certe în ceea ce privește localizarea iconografică, iar restul de 108 exemplare sînt neidentificate ca scene, fie din cauza dispariției sau distrugerii lor⁵, fie că nu s-au găsit în muzeele respective, deși pomenirea lor se păstrează în registrele de inventar ale acestor instituții⁶.

Referindu-mă la divinitățile clasice greco-romane, cele șaptesprezece categorii de zeițăți, luate în discuție în amintitul corpus, nu reprezintă numărul total al personajelor din Pantheon cunoscute la Sarmizegetusa, ci doar acelea ale căror imagini s-au păstrat în figurație. Desigur, numărul cel mai mare de scene sculpturale aparține acelor zeițăți cărora li s-au investigat temple (Aesculapius și Hygia, Liber Pater, Nemesis, Silvanus, marele templu dedicat mai multor divinități — Dianei, Iunonei și lui Hercules).

Iată acum o sumară trecere în revistă a lor: zeițățile vindecătoare (Aesculapius singur sau în asociere cu Hygia, Telesphorus, Euamerion) apar însumate în 17 reprezentări⁷; Apollo, într-un exemplar⁸; Diana (singulară ori în asociere cu Silvanus — o scenă) pe 11 monumente⁹; Hecate pe 6 bucăți¹⁰; Hercules (o dată cu Iuppiter și altă figurație cu Mercurius) pe 8 monumente¹¹; Iunona în 3 exemplare¹²; Iuppiter (cu Hercules pe un relief și cu Mercurius pe altul) în 10 reprezentări¹³; Liber Pater (singur sau împreună cu Libera și acoliții din *thyasos*, aceștia câteodată și individual) pe 24 de exemplare¹⁴; Mars pe 3 monumente¹⁵; Mercurius (în cîte o figurație asociat cu Hercules și Iuppiter) pe 5 reprezentări¹⁶; Minerva pe 3 bucăți¹⁷; Nemesis înfățișată pe 17 exemplare¹⁸; Pluto și Proserpina pe 4 monumente¹⁹; Silvanus (singur, împreună cu Silvanae și o dată cu Diana) în 10 reprezentări²⁰, și, în sfîrșit, Venus, pe 12 exemplare²¹.

⁴ De exemplu: A. F. Marsigli, *Danubius Pannonico-Mysicus*, II, Haga-Amsterdam, 1726; J. Seivert, *Inscriptiones monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea*, Wien, 1773; S. J. Hohenhausen, *Die Alterthümer Dacien in dem heutigen Siebenbürgen*, Wien, 1775; A. Fodor, *Útmutató a harom Dáciában*, în Biblioteca Centrală Universitară, Cluj-Napoca, Secția manuscrise, ms. nr. 754, vol. I—VIII, J. F. Neugebauer, *Dacien*, Kronstadt, 1851 etc.

⁵ *Monuments*, capitolul VI, catalog nr. 1—61.

⁶ Idem, *op. cit.*, capitolul VI, catalog nr. 62—108.

⁷ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 1—17.

⁸ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 18.

⁹ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 19—29.

¹⁰ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 30—35.

¹¹ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 36—43.

¹² Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 44—45 și *addenda*.

¹³ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 46—54 și *addenda*.

¹⁴ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 55—78.

¹⁵ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 79—81.

¹⁶ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 82—85 și *addenda*.

¹⁷ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 86—88.

¹⁸ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 89—105.

¹⁹ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 196—109.

²⁰ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 110—118 și *addenda*.

²¹ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 119—130.

De asemenea, în figurațiile ulpiene apar și divinități orientalo-egiptene. Astfel, Attis se cunoaște din 2 scene²²; Cybele de pe 3 monumente²³; Iupiter Dolichenus (într-o imagine apare Victoria cu care zeul se asociază câteodată) pe 6 reprezentări²⁴. În ceea ce privește cultul mithriac piesele sculpturale descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa sînt deosebit de numeroase. Reliefuri și fragmente de scene figurate s-au găsit în număr de 113 bucăți²⁵. Tot în această categorie a monumentelor votive microasiatice și egiptene se înscriu și figurațiile cu Isis (2 reprezentări)²⁶ și Serapis (un exemplar)²⁷.

Divinitățile balcano-dunărene, clasificate în Cavalerii danubieni (5 bucăți)²⁸ și Cavalerul trac (7 monumente)²⁹, urmate de grupa statuanelor (înfățișînd busturile a două divinități pe tron (considerate, deocamdată, ca ascunzînd sub *interpretatio romana* zeități autohtone) pe 4 exemplare³⁰, încheie bogata listă a monumentelor votive dedicate principalelor divinități din cultul roman, cunoscute în capitala Daciei traiane.

Legate în contextul religiei oficiale de adorarea unor mituri, sînt și diferite personaje legendare, ca, bunăoară, centaurul (o piesă)³¹, geniile (Eros, un exemplar³²; genii înaripate, 2 sculpturi³³; Lares, tot 2 monumente³⁴; Thánatos, 2 bucăți³⁵) și Gorgona-Medusa cu 7 reprezentări³⁶.

Trecînd la operele sculpturale cu caracter laic voi aminti că din Ulpia Traiana Sarmizegetusa provin 7 fragmente înfățișînd statuii imperiale³⁷, printre ele remarcîndu-se figura în mărime naturală, turnată în bronz, a împăratului Traianus Decius³⁸ și 3 resturi statuare de militari (care tot așa de bine ar putea reprezenta împărați, dar ele nu au putut fi identificate din cauză că s-au păstrat acefale)³⁹.

Reprezentările antropomorfe și zoomorfe sînt și ele exemple grăitoare de producții artistice ale atelierelor existente la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. În categoria celor 90 de figurații umane⁴⁰ sînt cuprinse monumentele cu un caracter votiv nesigur și care înfățișează diverse personaje, ce nu au putut fi identificate cu certitudine, apoi piese cu scene sigur laice, monumente cu rol funcțional diferit. Cu o oarecare probabilitate s-a putut stabili paternitatea

²² Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 131—132.

²³ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 133—135.

²⁴ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 136—141.

²⁵ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 142—253 și *addenda*.

²⁶ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 254—255.

²⁷ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 256.

²⁸ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 257—261.

²⁹ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 262—268.

³⁰ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 269—272.

³¹ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 273.

³² Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 274.

³³ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 275—276.

³⁴ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 277—278.

³⁵ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 279—280.

³⁶ Idem, *op. cit.*, capitolul I, catalog nr. 281—287.

³⁷ Idem, *op. cit.*, capitolul II, catalog nr. 288—294.

³⁸ Idem, *op. cit.*, capitolul II, catalog nr. 289 cu bibliografia.

³⁹ Idem, *op. cit.*, capitolul II, catalog nr. 295—297.

⁴⁰ Idem, *op. cit.*, capitolul III, catalog nr. 298—386 și *addenda*.

unor personaje, în funcție de poziția lor în cadrul scenelor sau în legătură cu anumite atribute vizibile încă pe fragmentele păstrate, ca, de pildă, Proserpina⁴¹, Thanatos⁴², Mercurius⁴³, Dioscur⁴⁴ ș.a.

Tot în această categorie au fost grupate și statuile drapate feminine și cele togate masculine (ambele tipuri însumând 29 de piese⁴⁹), care datorită faptului că s-au conservat acefale (în afară de una)⁴⁶ nu au putut fi identificate cu certitudine dacă sînt funerare, onorare sau votive și pe cine înfațișează.

Reprezentările zoomorfe sînt în număr de 41 de exemplare⁴⁷.

Dintre piesele arhitectonice provenite de la Ulpia Traiana s-au selectat doar acelea care au compoziții antropomorfe și zoomorfe sau ele însele constituie astfel de reprezentări. Așa sînt antifexele (4 bucăți)⁴⁸, capitelele (8 monumente)⁴⁹, picioarele (sau consolele) băncilor din amfiteatru (14 exemplare)⁵⁰, apoi 5 elemente folosite în construcția fîntînilor⁵¹, 3 mozaicuri policrome⁵² și, în sfîrșit, plăcile cu inscripții, decorate cu motivul *pelta* terminat în capete de grifoni (7 exemplare)⁵³ sau alte scene (2 piese), una prezentînd un personaj din „aristocrația ulpiană”⁵⁴, cealaltă cu o figurație antropomorfă, posibil, votivă⁵⁵.

Monumentele funerare impresionează prin cantitatea și varietatea tipurilor. Ele fac parte din următoarele categorii: 6 *aediculae*⁵⁶, 2 *aquila*⁵⁷, coronamente în formă de trunchi de piramidă arcuită (3 bucăți)⁵⁸, lei (22 de monumente)⁵⁹, 2 medalioane lucrate aparte⁶⁰, 2 pilaștri⁶¹, 3 pilaștri în formă de piramidă⁶², 5 postamente⁶³, stele și altare (23 de piese)⁶⁴, 11 sfîncși⁶⁵.

⁴¹ Idem, *op. cit.*, capitolul III, catalog nr. 311.

⁴² Idem, *op. cit.*, capitolul III, catalog nr. 320.

⁴³ Idem, *op. cit.*, capitolul III, catalog nr. 322.

⁴⁴ Idem, *op. cit.*, capitolul III, catalog nr. 372.

⁴⁵ Idem, *op. cit.*, capitolul III, catalog nr. 335—363.

⁴⁶ Idem, *op. cit.*, capitolul III, catalog nr. 335.

⁴⁷ Idem, *op. cit.*, capitolul III, catalog nr. 387—427.

⁴⁸ Idem, *op. cit.*, capitolul IV, catalog nr. 428—431.

⁴⁹ Idem, *op. cit.*, capitolul IV, catalog nr. 432—439.

⁵⁰ Idem, *op. cit.*, capitolul IV, catalog nr. 440—453.

⁵¹ Idem, *op. cit.*, capitolul IV, catalog nr. 454—458.

⁵² Idem, *op. cit.*, capitolul IV, catalog nr. 459—461.

⁵³ Idem, *op. cit.*, capitolul IV, catalog nr. 462—468.

⁵⁴ Idem, *op. cit.*, capitolul IV, catalog nr. 469.

⁵⁵ Idem, *op. cit.*, capitolul IV, catalog nr. 470.

⁵⁶ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 471—476.

⁵⁷ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 477—478.

⁵⁸ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 479—481.

⁵⁹ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 482—503.

⁶⁰ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 504—505.

⁶¹ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 506—507.

⁶² Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 508—510.

⁶³ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 511—515.

⁶⁴ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 516—538.

⁶⁵ Idem, *op. cit.*, capitolul V, catalog nr. 539—549.

Piesele neidentificate pierdute ale căror amintiri se cunosc din lucrări mai vechi, sînt în număr de 61⁶⁶, iar cele rătăcite, dar care figurează în registrele de inventar ale unor muzee, sînt 47⁶⁷.

În ultima vreme, în literatura de specialitate s-a pus cu acuitate problema existenței unui centru artistic, a unui „cerc cultural” caracteristic metropolei Daciei romane. Săpăturile arheologice au depistat un atelier de pietrărie⁶⁸ — este drept destul de modest —, sau au scos la iveală o matriță pentru turnarea în bronz a podoabelor⁶⁹, mostră concludentă pentru demonstrarea logică a ființării a uneia ori a mai multor *officinae* specializate în prelucrarea acestui metal. Aceste mărturii, alături de imensa cantitate de material apărut în săpături sau descoperiri întîmplătoare, și mai ales cele cîteva monumente anepigrafe din piatră, destinate spre vînzare⁷⁰, fac dovada de nețăgăduit a funcționării la Ulpia Traiana Sarmizegetusa a unor ateliere grupate într-un centru artistic important, cu particularități distincte, cum se va vedea mai departe. Amănunțele de ordin stilistic, a tehnicii asemănătoare de execuție a sculpturilor ulpiene, în măsura în care, deocamdată, ne permit împrejurările, pot constitui un punct de plecare în formularea unei teorii — bazată pe o minuțioasă studiere a pieselor — privind trăsăturile caracteristice, proprii, ale metodelor de confecționare artistică folosite în cadrul unei adevărate „școli de sculptură” ulpiană. Precizez însă că în producțiile figurate de la Sarmizegetusa nu s-au întîlnit tipuri de reprezentări inedite în arta Imperiului, ci anumite caracteristici stilistice novatoare pentru Dacia, dar grefate pe modele cunoscute și itinerate în lumea clasică romană.

Cîteva particularități se impun de la sine. Astfel, sînt piesele ornamentale cu registrele laterale decorate cu motivul *pelta*, terminate în capete de grifoni⁷¹, apoi stelele cu medalion caracterizate prin detaliu „lunetei”⁷² ori cele aniconice cu elemente arhitectonice pur decorative⁷³, plăcile cu cîmpul inscripțional mărginit fie de un chenar simplu, de o *tabula ansata*, fie flancat lateral — și aici subliniez originalitatea — de cîte un altorelief⁷⁴. Se remarcă un perete lateral de *aedicula*, piesă cu scenă unicat în provincia nord-danubiană, și anume, reprezentînd o mamă cu un sugar în scutece⁷⁵ sau tăblițele votive avînd ca temă pe Silvanus însoțit de Silvanae, cu cununi de spice în mîini, figurație considerată o „inovație locală”⁷⁶.

De asemenea, detalii anatomice, vestimentare și atributul (o făclie) prezentate de personajele (aceeași femeie) a trei reliefuri fragmentare⁷⁷ ar putea

⁶⁶ Idem, *op. cit.*, capitolul VI, catalog nr. 1—61.

⁶⁷ Idem, *op. cit.*, capitolul VI, catalog nr. 62—108.

⁶⁸ D. Alicu, C. Pop, V. Cățanaș, *op. cit.*, p. 125—140.

⁶⁹ C. Pop, A. Rusu, *op. cit.*, nota 8.

⁷⁰ D. Alicu, C. Pop, V. Cățanaș, *op. cit.*, p. 126—129, nr. 1—6, fig. 1—6.

⁷¹ Idem, *op. cit.*, p. 129—132, fig. 7—10.

⁷² L. Țeposu-Marinescu, în *Sargetia*, 11—12, 1974—1975, p. 250—252.

⁷³ Idem, *op. cit.*, p. 250.

⁷⁴ C. Pop, în *Apulum*, 15, 1977, p. 636.

⁷⁵ C. Pop-A. Rusu, în *Muzeul Național*, 3, 1976, p. 153—157, fig. 1.

⁷⁶ I. Piso, A. Rusu, în *ActaMN*, 14, 1977, p. 157.

⁷⁷ *Monuments*, introducere și catalog nr. 309—311.

fi un indiciu care să pledeze pentru particularitățile unui stil propriu capitalei Daciei, în cazul respectivului tip de monumente. Desigur, legat de sculptura în piatră nu este întâmplător faptul că tocmai de pe teritoriul anticei Sarmizegetusa se pomenesc în inscripții numele a trei lăpiciși (Claudius Saturninus⁷⁸, originar chiar din metropolă, Diogenes⁷⁹, de loc din Aquae și Marcus Cocceius Lucius⁸⁰ de la Micia) din totalul celor cinci cunoscuți în Dacia.

Cît privește obiectele turnate în bronz am putut remarca că unele detalii de execuție, ca, de pildă, mularea între genunchi în forma literei „V” a veșmîntului unor personaje sau surprinderea în plină mișcare a cîtorva divinități, poziție care duce la sugerarea parcă „plutoare” a mantiiilor acestora și curbarea lor spre spate în genul unor evantaie⁸¹, sînt proprii atelierelor ulpiene de prelucrarea acestui metal. Figurina de bronz înfățișînd un soldat escaladînd o scară de asalt⁸², constituie un unicat iconografic.

Ceramica în cantitate masivă descoperită la Ulpia Traiana Sarmizegetusa își găsește exemplificarea în variate forme, în special, în numeroasele opaițe, de pildă, cele ieșite la iveală în incinta sanctualelor închinare zeităților vindecătoare sau a templului dedicat mai multor divinități, printre care se evidențiază cele de formă rectangulară cu 9 arzătoare⁸³, necunoscute pînă acum în Dacia.

Ținta de argint⁸⁴ și un disc de sticlă⁸⁵, ce par a imita aversul unor monede romane, reprezentînd cîte un cap, posibil, de împărat, sînt iarăși piese de excepție în provincia nord-dunăreană.

Nu pot să închei cele cîteva considerații pe marginea monumentelor figurate provenite de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa fără a aminti de arta mozaicului policrom cu bogate scene mitologice, unul cu „Judecata lui Paris”⁸⁶, altul privind „Împloarea lui Achile de către Priam”⁸⁷ și ultimul cu o compoziție de motive vegetale, geometrice și amorași⁸⁸.

Cele 663 de monumente luate în discuție reprezintă numai o mică parte din producția atelierelor ulpiene specializate în prelucrarea diferitelor materiale. Cuprinderea într-o evidență pe cît posibil exhaustivă a unui număr cît mai mare de vestigii, număr care să fie apropiat de producția totală a acestor *officinae*, ar presupune cercetări noi, atît în zona sacră a orașului, cît și în necropole, cercetări care vor continua aici în anii viitori. Paralel, ar trebui, apoi, supuse unei viguroase selecții obiectele colecționate (care s-au

⁷⁸ *CIL*, III, 1413; I. I. Russu, în *ActaMN*, 1, 1964, p. 184; M. Macrea, *op. cit.*, p. 355 ș.a.

⁷⁹ *CIL*, III, 7895; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 183; M. Macrea, *op. cit.*, p. 307, 312 etc.

⁸⁰ *CIL*, III, 1365; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 183; M. Macrea, *op. cit.*, p. 312 etc.

⁸¹ C. Pop, A. Rusu, în *Apulum*, 16, 1978, p. 186—187 și *Monuments*, introducere.

⁸² A. Rusu, C. Pop, E. Nemeș, *op. cit.*, p. 103—104, fig. 3—3b; *Monuments*, catalog nr. 369.

⁸³ Un studiu amănunțit a acestor opaițe, vezi D. Alicu, E. Nemeș, *op. cit.*, *passim*.

⁸⁴ *Monuments*, catalog nr. 378.

⁸⁵ *Idem*, *op. cit.*, catalog nr. 386.

⁸⁶ *Idem*, *op. cit.*, catalog nr. 459.

⁸⁷ *Idem*, *op. cit.*, catalog nr. 460.

⁸⁸ *Idem*, *op. cit.*, catalog nr. 461.

mai păstrat) în decursul timpului de către anticari și specialiști, urmărindu-se, totodată, și căile posibile de „migrație“ a acestor monumente atât în interiorul, cât și în afara hotarelor țării. Atare cercetări — și corpusul amintit a încercat într-o mare măsură s-o facă — trebuie să stabilească rolul și ponderea culturii provinciale romane din Dacia în raport cu cea din Imperiu, subliniind și contribuția ei la îmbogățirea patrimoniului artistic al lumii romane.

CONSTANTIN POP

QUELQUES CONSIDERATIONS CONCERNANT LES MONUMENTS FIGURÉS DE ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA

(Résumé)

L'auteur met en discussion un nombre de 663 monuments avec des figurations antropomorphes et zoomorphes découverts dans la capitale de la Dacie romaine, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Elles sont confectionnées en pierre, métal, céramique et en verre.

En même temps, on essaye d'établir quelques particularités spécifiques au centre artistique de cette métropole. Les monuments discutés font l'objet d'un ample corpus, que apparitra à Oxford (D. Alicu, C. Pop, V. Wollmann, *Figured Monuments from Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, collection Brit. BAR, Oxford).